

Üniversitelerin nasıl olması gerektiği konusuna geriye bakışlı değil ileriye bakışlı yanıt aranmalıdır. Bu yazıda böyle bir perspektifle önce genel olarak üniversitelere, sonra içinde yaşadığımız dünyanın neye dönüştüğüne bakacağım; bunları izleyen iki bölümde dikey büyüyen kentlerde gelecek üniversitenin yerini irdeleyip Türkiye’de üniversitenin gelişimiyle ilgili bazı eleştirileri dile getireceğim..

Üniversitenin sağladıkları

Akademi bilimsel bilgiyi geliştiren topluluktur. Bilimsel bilgiye, (gündelik yaşamda karşımıza bir arada çıkan) etmenler (ya zihnen ya da deney olarak adlandırılan yalıtılmış koşullarda fiilen) ayrıştırılıp kendi başlarına doğrudan etkileri ve diğer etmenlerin doğrudan etkilerine nasıl etki ettikleri incelenerek ulaşılır. Bilimsel bilginin temelinde kavramlaştırma, çözümlenme ve gözlem yatar.

Üniversiteler akademik eğitim kurumları olarak ortaya çıktılar. Akademik eğitim, diğer eğitim türlerinden farklı olarak bizzat bilimsel bilginin genişleme sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. İdeal olarak bilimsel bilgi olmaya aday kuramlar, önce kuramı geliştiren hocalar dışındaki hocalar ile eğitimlerinin ileri bir aşamasında olan öğrencilerin eleştirilerine sunulur. Sonra da her aşamada kuramın ifadesini netleştiren ve anlaşılmasını kolaylaştıran düzeltmeler yapılarak eğitiminin daha önceki evrelerinde olan öğrencilerin eleştirileriyle sınanır. Bu akademik eğitim sürecinde hem yeni fikirlerin tohumları belirir hem de eski fikirler sürekli güncellenmiş olur.

Üniversitenin yararları akademinin yararlarıyla sınırlı değildir. Üniversitenin çeşit çeşit iktisadi yararı vardır. Öncelikle kurulduğu bölgede yeni istihdam olanakları doğurarak istihdamı doğrudan artırır. O bölgenin hem doğrudan hem de talep dışsallıkları üzerinden talep yapısını değiştirir. Üniversite kurulması, bölgede ekonomik canlılığa yol açar.

Üniversitenin iktisadi olarak nitelenebilecek bir diğer yararı teknolojiktir. Bilimsel bilgide ayrıştırılmış olarak etmenler yaşadığımız dünyada birbirine karışmış olarak ortaya çıkarlar. Bilimsel bilgidan yola çıkarak yaşadığımız koşullara uygun bilgi oluşumu biçiminde

gerçekleşen teknolojik bilgi oluşumu, ideal olarak bilimsel bilgi oluşumunun tersi yönde ilerler. Bir yandan teknolojik bilgi oluşumu geri beslemelerle bilimsel bilgide gelişimi tetiklerken diğer yandan da yüksek teknolojilerin akademik çalışmalarda yoğun olarak kullanılması dolayısıyla teknolojik çalışmalardan bilimsel çalışmalara doğru da bir etki söz konusudur. Bilimsel ve teknolojik bilgilerin oluşumları sürekli etkileşim içindedir. Teknoloji geliştirme çalışmaları özellikle mühendislik ve tıp gibi uygulamalı alanlardaki akademik çalışmalarla iç içe geçmiştir.

Üniversitelerin bir diğer yararı beşeri sermayeye katkısıdır. Her akademik eğitim özel nitelikli olsa da nihayetinde eğitimidir. Bu eğitimi alan öğrencilerin mezuniyetten sonra küçük bir bölümü akademik çalışmalara katılır, mezunların büyük bir bölümüyse nitelikli çalışan olarak akademi dışında çalışmaya başlar. Ayrıca, üniversitenin varlığı bölgedeki diğer eğitim kurumlarının becerikliliğini (*efficiency*) de artırır.

Üniversitelerin bir de toplumsal yararları vardır. Üniversite öğrenciliği sırasında arkadaşlık, mekteplilik, meslektaşlık bağları gibi gözle görülemez, izlenmesi neredeyse olanaksız bağlar kurulur. Bunlar toplumda, siyasette ve ekonomide başka türlü kurulamayacak ilişki ve etkinliklere olanak verir.

Üniversitelerin pek göze çarpmayan başka yararları da vardır. Bunlardan en önemlileri askeri yararları ve dış ilişkiler bakımından yararlarıdır.

Belirtmem gerekir ki akademik olanlar dışındaki yararları gözetilerek üniversite kurulup işletildiğinde üniversitenin akademik niteliği törpülenir. Üniversitenin özünde akademiklik yattığından ve diğer yararları akademiliğine dayandığından bu özelliği törpülenen kurum fiilen -adı üniversite kalsa da- üniversite olmaktan çıkmaya ve eşliğinde diğer yararları sönmeye başlar.

Dikey kentleşen dünya

İçinde yaşadığımız dünya 20. yüzyılın son çeyreğinde filizlenen, 21. yüzyılla birlikte hızla

yaygınlaşmaya başlayan, kentin dikey büyümesi diyebileceğimiz bir dönüşümden geçiyor.

Yirminci yüzyıla gelene kadar, kentte yaşayanların toplam içindeki oranı %10 ila %25 arasındaydı. Nüfusun kent ve kır arasındaki bu dağılımı Avrupa'da yirminci yüzyılda tamamen tersine çevrildi. Yirmi birinci yüzyılın başında, bu eğilim tüm dünyaya hızla yayıldı.

Nüfusun büyük bir bölümünün kentte yaşamaya başlamasına tarımsal üretimde sermaye yoğunluğunun artışı eşlik ediyor. Tarımsal üretimde toprak ve çalışma tasarruf eden tekniklerin kullanılması bir yandan verimli bir alandan elde edilen verimi hızla artırırken diğer yandan çalıştırılacak insan sayısını azaltıyor. Gelişmeler köylülüğün tamamen tasviyesine doğru ilerliyor.

Kentlerde paralel bir süreç işliyor. Sınai üretimde giderek daha fazla çalışma tasarruf eden teknikler kullanılıyor. Hem tarımda hem sanayide ortalama emek verimliliği (ürün / emek oranı) artarken -nüfusun giderek daha büyük bir bölümü bunların üretiminde çalışmadan-gereksinim duyulan maddeler üretilir hale geliyor. Bu da hizmet sektörlerinin genişlemesine yol açıyor. Toplam ürün içinde hizmetlerin payı hızla artıyor.

Bakkalın, manavın, tuhafiyecinin, nalburun, mobilyacının vesairenin kaçınılmaz olduğu, bir iki tane mahalle kahvehanesinin bulunduğu, marketlerin, süpermarketlerin olmasalar da olabilecek aksesuarlar gibi durduğu, üç beş katlı apartman binalarının yaygın konut türü olduğu bir kentlilikten; bakkalın vesairenin aksesuar gibi durduğu, -mahalleyi temsil etmeyen markalaşmış, nitelikleri bakımından tıpa tıp aynısını kentin, yurdun, hatta dünyanın dört bir yanında rastlayabileceğin- zincir kahvehanelerin bulunduğu, alışveriş merkezlerinin kaçınılmaz olduğu, dokuz on katlı hatta daha yüksek apartman binalarının yaygın konut türü olduğu bir kentliliğe doğru geçiyoruz. Çalışma mekânı olarak bir gökdelenin sabah nüfusu eski bildik kasabaların nüfuslarından daha fazla ve birbiri yanı sıra yükseliyorlar.

Kentlerdeki nüfus ve yoğunluğu artarken, paradoksal biçimde üretimde çalışma gücünün, emeğin yerini -ortaya çıkması insani akla ve ruha bağlı olmayan- diğer enerji türleri alıyor. Emek dışı enerji türlerinden hayvani enerji neredeyse tamamen elenirken, organik enerjinin

diğer bir türü olan fosillerden ya da bitkilerden elde edilen enerji ağırlığını yitiriyor ve nükleer, rüzgar, güneş enerjisi gibi organik olmayan enerji türleri giderek daha büyük oranda kullanılıyor.

Kentsel gelişimin dikey büyümeye dönüşmesi, insanları atomize ediyor. İnsan artık en yakın çevresindeki gelişmelerde bile etkisizleşiyor. Sokağındaki, sitesindeki gelişmelerde bile etkililiği azalıyor. Gerek nesnel olarak ölçülebilir ürünler veren tarımsal ve sınai ürünlerin ekonomi içindeki payının azalması, gerek genel olarak üretimde emeğin yerini daha fazla biçimde diğer enerji türlerinin alması, fiyat yapısında uzun dönemde belirleyicisi olan değer emek kuramında öngörülenden daha uzun sürelerle ve daha büyük farklarla sapmalar yaşanmasına olanak veriyor. Düzendeki hayalle gerçeğin ayrılmasını zorlaştıran sapmalarıyla oluşan bu değer kaosu atomize olmuş insanların içinde buldukları çaresizlik durumlarını ussal olarak saptayabilmelerini oldukça zorlaştırıyor.

Dikey büyümüş kentlerde Üniversite

On dokuzuncu yüzyılda, o zamanların en gelişmiş sanayi ülkesi olan İngiltere’de ortalama ömür yirmi yıl civarlarındaydı. Bugün normal koşullarda bir insanın beklenen ömrü seksen beş doksan yıla çıkmış durumda. Sıradan bir aile, evindeki çamaşır makinası, bulaşık makinası vs ile geniş bir hizmetçi ordusuyla sarayında yaşayan krallardan daha rahat yaşıyor. Bir lokantada, otelde aldığı hizmetiyse bir zamanların kralları hayal bile edemez. Bütün bu gelişmeler, normal dışı olan biliminsanlarının beyinlerinin alışılmadık işleyişiyle başlar. Akademik bilgi bir insanın beyninin işleyişiyle başlasa da onunla oluşmaz; karmaşık akademik ilişkiler yumağında pişer. Oluştuktan hemen sonra yayılmaz, yayılması zaman alır, ama her halükârda yayılır ve hepimizin zihnini ve yaşama koşullarını iyileştirir.

Bilginin akademik çalışmanın konusu olmaktan öteye geçip yayılması, insanın ortalama bilgi kümesini genişletir. Ortalama bilginin bu genişlemesi, hepimizin biliminsanının zihin durumuna ulaştığımız anlamına gelmez. Aksine ortalama bilgi kümesi ne kadar genişlerse genişlesin zihnen o sınırların çok çok ötesinde gezinen insanlar olur ve bu insanların oranı

önceden olduğu gibi çok az kalır. Bilen ile bilmeyen arasındaki ayırım anlamı değişmekle birlikte sürer gider.

Dikey büyüyen kentte, insanların tümü yalnızca okur yazar ya da daha önceki kentleşme süreci sonucunda olduğu üzere ilk öğrenimli olmakla kalmaz. Nüfusun neredeyse tamamı orta öğrenimi bitirir ve yarısına yakını yüksek öğrenim görür. Gelecekte, muhtemelen dikey büyümüş kentlerle nüfusun tamamı yüksek öğrenim görecektir.

Bu koşullar altında üniversitenin anlamının değişeceğini bekleyebiliriz. Üniversite eğitimi akademik eğitim niteliğini korumakta zorlanacak bir yaygınlıkta olacaktır. Bu durumda bildik anlamda akademik eğitim fiilen ileriye itilecek lisansüstü ve doktora eğitimiyle başlayacaktır. Akademik çalışmaların doktora eğitimine yansıyan bölümleri, doktora sonrası çalışmalara ötelenecektir. Ünvanlar bu değişiklikleri takip edemeyeceğinden dolayı anlam değiştirecektir. Doktorlar, Yardımcı Doçentler, Doçentler ve Profesörler şimdiye kadar aynı ünvanları taşıyanlardan farklı nitelikte olacaklardır. Bunlarla birlikte bu ünvanların verilmesi için ölçütleri oluşturan bilimsel çalışmaların ürünleri de anlam değiştirecektir. (Her ne kadar bu paragrafı gelecek zamanda yazsam da o konuda dünyada yeterince gözlem vardır.)

Türkiye’de dikey kentleşme ve üniversite

Türkiye’de varolan haliyle üniversitelerin durumu üzücüdür. Güya işadamı olacak bir kişi, gökdeleninin en üst katlarından birinin penceresinden değerli bir teknik üniversitemizin kampüsüne bakıp “buraya ne gökdelenler, ne AVM’ler kurulur” diye hayal ederken, sorunlarına Skype’la Amerika’dan, Avrupa’dan çözüm arar. Siyasetçisi hak kazanıp öğrencisi olamayacağı Üniversite hakkında bilge kişi edasıyla ahkam keser. Garip vatandaş bir yandan çocuğunu o üniversiteye sokmak için fazla fazla çalışırken diğer yandan da o üniversitenin hocalarını aşağılamak için dinsel argümanlar geliştirir.

Akademinin durumuysa en hafif deyişle içler acısıdır. Belki de kendi çektikleri çileyi çekmesinler arzusu ve en azından dışarıda insanlığa yararları dokunabilecekleri hissi bilinç

altlarında yatarak, üniversiteler sanki akademik potansiyeli yüksek olan gençleri oralarda yerleşmek üzere dışarı gönderme kurumlarıymış gibi çalışıyorlar. Yüksek potansiyelli olup da kalanlar ya da dönenlerse ya üniversite dışına (siyasete ya da ekonomiye) gitmeye yönlendiriliyorlar ya da üniversitede pasifleştirilip eziliyorlar. Hayret verici olan, bütün bunlara karşın akademisyenlerimizin büyük bir çoğunluğunun ne yapıp ne edip üniversiteye tutunmuş çok değerli biliminsanları olmasıdır.

Akademik bilimsel bilgi gelişimine fiziksel olarak Türkiye'den katkı yapan bölümünün çok önemli bir sorunu da kendi araştırma programlarını geliştirememeleridir. Bırakın özgün araştırma programı geliştirmeyi, akademik kurullar, ağlar kurmaya kalkışıldığında bile garip garip müdahale ve engellemelerle karşılaşılır. Kendileri leblebiyi anlayan, ancak çoğumuzun anlayamayacağı sözlerle dolu da olsa anlamlı biçimde saatlerce belki de günlerce tekrarlama yapmadan konuşabilecek insanlardan oluşan kurullara, siyasiler ya da iş adamları, hatta orta boylu girişimciler çekinmeden karşıbiliyor. TÜBİTAK ve TÜBA'da son zamanlarda yaşananlar, neyin tahrip edildiğini görenleri derinden üzüyor.

Kentselleşmenin yeni aldığı biçimle birlikte değişmesi kaçınılmaz olan üniversiteler için hazırlanan kanun önerisi ve bu önerinin tartışılma biçimi, üniversite ve akademide yaşanan ve sonuçları biz fark etmesekte dinamik olarak hepimizi olumsuz etkileyen sorunlara çözüm getirmektense daha ağır sorunların hazırlandığına işaret ediyor.

İnternette bir yazıya rastladım. Yazının tarihi üzerinde görülür biçimde yazmıyor; 2012 yılının Kasım ayı olduğunu tahmin ediyorum. Üç akademisyenden yasa taslağı üzerine görüş alınmış, derlenip toparlanmış. Birbirleriyle tam uyuşmasa da birbirlerinden çok uzak olmayan üç görüş. Keyifle okudum. İfadesi akademik tartışmalar bakımından değerli olan görüşler sunulmuş. Ancak bunlar akademik görüşü değil tabii ki. Akademik olarak henüz ara karar çıkaracak kadar olgunlaşmamışlar.

Dedim ya keyifle okudum ama sonuca varmamış bir akademik tartışmanın bir tarafını eğip büküp siyasal bir teze dönüştüren siyasileri işitince keyif meyif kalmadı. Öncelikle bu

konudaki siyasal bir hedefmiş gibi sunulan gelişme siyasal bir kararın neticesi değil. Söz konusu olan ne "12 Eylül" denilen bir şeye her nasılsa haddini bildirmek, ne de her ne demekse "elit"lerin tasfiyesi; toplum ve ekonominin gelişiminin sonucu olarak kaçınılmazlaşan bir değişim. Siyasilerin kaçınılmaz olanı siyasi tercih olarak sunmaları, asıl siyasi tercihlerini açıklamaktan aciz olduklarını gösterir. Bu sorunun çözümü siyasi hesaplaşma gerektirir ve bu kadar açık olanı anlatamayan muhalefetin yeteneksizliğinin anlaşılmasından geçer. Bu açıdan buradaki konumla ilgili değil.

Üniversiteler bakımından bu olaydaki asıl sorun akademik tartışmanın siyasal tartışmaya dönüştürülmesinde yatıyor. Akademik tartışmanın yöntemi, tartışmayı sonuca götüren ölçüt ve süreçler ve bu tartışma sonucunda çıkacak sonuçların nitelikleri, siyasi tartışmanınkinden tamamen farklıdır. Akademik fikir oluştuğunda onu akademisyenler kendi görüşleri çerçevesinde farklı farklı dile getirirler. Akademik konularda tamamen (mükemmelen) oluşmuş bir fikir olmayacağı için gereklilik hissedildikçe tartışma yeniden canlanır, daha net fikirler oluşur. Siyasi fikirlerde ise akademik olanlardan farklı olarak tamamen saçma bile olsa herkes kendince bir anlam yükler; nihayetinde -etik olarak tartışılabilir ama fiilen- etkiliyici olması yeterlidir. Akademik tartışmaların siyasal tartışmaya dönüştürülmesinin, siyasete -hatalı biçimde miyobik bir bakışla- bir şey kaybettirmediği hissine kapılabilir ancak akademiye defaten tecrübe etmiş bulunduğumuz zararı ağırdır. Kaş yaparken göz çıkarmayalım.